
Шляхи формування національної ідентичності особистості в закладі позашкільної освіти

Олена Кобзєва,
директор комунального закладу
«Центр дитячої та юнацької творчості № 6»,
Інна Ігошина,
заступник директора з навчально-виховної роботи,
Євгенія Кладка, методист

У статті обґрунтовано необхідність формування патріота України, визначено організаційно-педагогічні умови підвищення ефективності національно-патріотичного виховання підлітків. Надано поняття методологічної основи інноваційної моделі національно-патріотичного виховання. Розкрито значення музейної педагогіки у формуванні ідентичності особистості.

Ключові слова: національно-культурна ідентичність, методологічна основа, музейна педагогіка, етнічний патріотизм.

Формування у підлітків національно-культурної ідентичності є проблемою державної ваги і національної безпеки з огляду на російську агресію. Перед українцями стоять важкі завдання: відстоювання власної територіальної цілісності, становлення політичної нації. Повсякчас зростає роль власної відповідальності кожного за долю України. Актуальність формування національно-культурної ідентичності обумовлена необхідністю досягнення та засвоєння національно-культурних цінностей українського народу, історичної пам'яті, збереження національної автентичності та традицій. Водночас формування національно-культурної ідентичності має здійснюватися на основі рівноправного діалогу з усіма етносами і народами, які проживають на теренах України, і спрямовуватися на згуртування української нації, створення сприятливих умов для їх розвитку [1, с. 3]. Важлива роль у цьому плані належить закладу позашкільної освіти, який володіє відповідними виховними можливостями. Сьогодні, в умовах державотворчого процесу, відбувається активний різнобічний пошук шляхів модернізації та оптимізації нової патріотичної парадигми виховання. Національно-патріотичне та громадянське виховання передбачає комплексну, системну й цілеспрямовану діяльність усього закладу щодо формування в молодого покоління високої соціальної активності та патріотичної свідомості. Діяльність КЗ «ЦДЮТ № 6» спрямована на становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста й демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей українського народу, національної самобутності. З цією метою в комунальному закладі «Центр дитячої та юнацької творчості № 6 Харківської міської ради» втілюється інноваційна модель національно-патріотичного виховання дітей та молоді, використовуються нові конфігурації здійснення виховного процесу.

Методологічну основу інноваційної моделі національно-патріотичного виховання складають: науковий підхід до процесу формування громадянина-патріота, який передбачає, що дія загальних закономірностей становлення

патріотизму опосередковується впливом конкретно історичних умов життєдіяльності даного суспільства й кожного з його суб'єктів зокрема. Конкретно-історичний підхід допомагає збагнути та сформулювати специфічні, найбільш актуальні на даному етапі розвитку українського суспільства завдання патріотичного виховання, а саме усвідомлення громадянами України необхідності демократичних процесів у поєднанні з розбудовою громадянського суспільства. Ефективність виховання патріотизму значною мірою залежить від реалізації діяльнісного підходу. Особистість громадянина-патріота формується інтенсивніше, якщо він бере реальну участь у діяльності, в якій апробуються на практиці громадянські цінності, якщо ця діяльність проходить через його почуття, відповідає його потребам та інтересам. У патріотичному вихованні особливого значення набуває особистісно орієнтований підхід, коли в центрі освітнього процесу стоять інтереси дитини, її потреби та можливості, права окремого індивіда, його суверенітет. Лише через таку ієрархію ціннісних підходів як людина (особистість) – народ (культура, історія, освіта) – держава (суспільство) можна реалізувати перспективну і демократичну модель виховання громадянина-патріота. Необхідною умовою оптимізації патріотичного виховання є дотримання системного підходу, який передбачає розгляд цілісного багаторівневого взаємозалежного відкритого процесу в його постійному розвитку і саморозвитку, взаємодія впливу на виховання педагогів, батьків і соціуму.

Педагоги нашого закладу віддають перевагу активним методам виховання, які сприяють творчості, формуванню критичного мислення, ініціативності. До них належать:

- *діяльнісно-практичні* (творчі групи, осередки, екскурсії, свята, театр-експромт, ігри-драматизації, огляди-конкурси, олімпіади, патріотичні акції, соціально-проектна діяльність, флешмоби, акції пам'яті героїв Небесної сотні, добродійна діяльність на підтримку воїнів);
- *вербальні* (бесіди, вікторини, поетичні калейдоскопи, інформаційні досє, круглі столи, «уроки мужності»);
- *ігрові* (сюжетно-рольові, пізнавально-розвивальні, інтелектуальні, ділові);
- *інформаційно-комунікативні* (інтернет-конференції, презентації учнівських проєктів, онлайн-опитування, обговорення на форумах, дискусії, диспути, конференції, «філософський стіл», «відкрита кафедра», інтелектуальні аукціони, ринги, вікторини, вечори, подорожі до джерел рідної культури, історії держави і права, «жива газета», створення книг, альманахів);
- *наочні* (виставки, тематичні стенди, шкільні газети, перегляд кінофільмів патріотичної тематики, шкільні музеї, зали, галереї, виставки дитячої творчості, книжкові виставки, тематичні стенди тощо);
- *рефлексивні* (самопізнання, самооблізація, саморегуляція, самореалізація);
- *діалогічні* (бесіда, міжрольове спілкування);
- *індивідуальні* (доручення, творчі завдання, звіти, індивідуальна робота тощо);
- *інтегративні* (шкільні клуби, фестивалі, асамблеї, гуртки).

Таким чином, виховання патріотизму вимагає комплексної, системної та цілеспрямованої діяльності ЗПО в різних напрямках діяльності.

Весь освітній процес насичений різними аспектами патріотичного виховання – в освітній, виховній діяльності, роботі дитячих і юнацьких об'єднань, у сім'ї. У навчанні патріотичне виховання значною мірою зумовлюється змістовими характеристиками освітніх предметів, які сприяють оволодінню системою знань про людину і суспільство. Специфікою робочого навчального плану є гуманізація освітнього середовища. Так, у закладі працюють гуртки художньо-естетичного напрямку: «Бісероплетіння», «Гончарство», «Ручна художня вишивка», «Народна творчість», «Мистецтво нашого народу», «Народний танець», «Юні музезнавці», «Театральний» [4], навчання в яких сприяє набуттю вихованцями соціального досвіду, успадкування духовних і культурних надбань українського народу та традицій Слобожанщини.

Державницький патріотизм, який є вищим проявом патріотизму та пов'язується з поняттям громадянськості, виховується на заняттях гуртків соціально-реабілітаційного напрямку: «Основи учнівського самоврядування», «Лідерство – запорука успіху», «Європейський клуб», «Дитяче телебачення». Так, на базі закладу створена й активно працює Асоціація ДЮГО «ТЕМП» [5], яка об'єднала активну молодь закладів освіти Немишлянського району. У рамках національно-патріотичного виховання Асоціація працює в 4-х основних напрямках: соціальному, євроінтеграційному, екологічному та волонтерському, які сприяють формуванню у молоді соціально значущої ініціативності та високої національно-патріотичної свідомості. Вихованці закладу займаються зйомкою репортажів, складанням і організацією колективних квестів, беруть участь у районних і міських конкурсах, соціально-культурних і національно-патріотичних проєктах. Проєктна діяльність є провідною в роботі школи лідерів. В умовах воєнного стану лідери Асоціації стали учасниками Міжнародних проєктів «Європейський тиждень кодування», «Навчання через дію», «Молодь не толерує корупцію», Міжнародного освітнього проєкту Rebel ideas із молодіжного обміну в рамках програми Erasmus. У січні 2023 року – участь у челенджі «Харків інтелектуальний». Історія війни» Результатом роботи над проєктом став документальний мініфільм студії творчого об'єднання дитячої кіностудії «Т-студія Kids», створеної в гуртку «Дитяче телебачення», про видатного харківського художника Ковтуна Віктора Івановича [6]. Усе це створює умови для розвитку громадянської активності, професіоналізму, залучає молодь до участі в державотворчому процесі, громадському русі задля розвитку політичної культури.

Етнічний патріотизм, формування ідентичності особистості, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, виховується засобами музейної педагогіки на базі зразкового етнографічного музею «Мальовнича Україна», створеного в нашому закладі за ініціативою педагогічного та учнівського колективу у вересні 2010 року. Музей став осередком національно-патріотичного виховання, простором для творчості й експериментів, який вимагає втілення найсміливіших дизайнерських проєктів та ідей, реалізувати які допомагають інноваційні можливості. Музейна політика, музезнавство, музейна педагогіка в системі виховання нації та зміцненні держави відіграють величезну роль. Безперечно, що молодь, як і весь народ, потребує не лише правди про історію (почасти трагедійну) України. Дуже важливою є позитивна емоція, необхідність усвідомлення досягнень Українського народу, його культурно-історичних,

інтелектуальних, духовних надбань. Індикаторами ефективності реалізації заходів із національно-патріотичного виховання мають стати: «збільшення відвідуваності дітьми та молоддю закладів, що популяризують культурні та національно-мистецькі традиції Українського народу, а також експозицій музеїв, присвячених національно-визвольній боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України; підвищення рівня знань у дітей і молоді про видатних особистостей українського державотворення, визначних вітчизняних учених, педагогів, спортсменів, провідних діячів культури і мистецтва, духовних провідників Українського народу». Окреслені індикатори, підходи та напрями в діяльності державних і громадських інститутів засвідчують про посилення значущості ролі та місця культурно-освітньої політики в системі виховання Особистості. Ця актуальна сфера є однією з найбільш знакових, адже саме у сфері виховання свідомої та креативної Нації «існує найвища напруга у ставленні до цінностей. Часто тектонічні світоглядні розломи нації, що прагне до єдності, проходять через ціннісні виміри й оцінки. Тому роль соціокультурних інститутів, особливо музеїв, у вирішенні суспільно-значущих завдань дедалі зростатиме. Інтеграція зусиль музейних установ й освітніх закладів, що народила якісну форму в образі музейної педагогіки, потребуватиме подальшого зміцнення й удосконалення взаємозв'язків, осучаснених технологій і форм співпраці [7, с. 140 – 141].

На часі використання всіх можливостей музейної педагогіки в КЗ «ЦДЮТ № 6», а саме: організація та проведення традиційних народних свят, майстер-класів із народних промислів, екскурсій та інтерактивних занять не тільки для наших вихованців, а й учнів закладів освіти району та міста. Наразі фонд музею налічує 250 одиниць збереження фонду музею. Активну участь у формуванні колекцій музею, комплектуванні його фондів беруть керівники гуртків і вихованці закладу, їх батьки. У музеї, крім оригінальних предметів українського побуту XIX – XX століття, експонуються предмети декоративно-ужиткового мистецтва та українського побуту, виготовлені учнями на заняттях профільних гуртків: «Бісероплетіння», «Художня кераміка», «Виготовлення сувенірів», «Народна творчість», «Ручна художня вишивка», «Конструювання та моделювання одягу». За останні п'ять років фонд музею поповнювався новими експонатами – предметами петриківського розпису, українськими сувенірами та сувенірними писанками, керамічними виробами. До поповнення фонду музею долучилися батьки та благодійники, які безкоштовно передали в музей близько 30 предметів. Музейний фонд постійно зростає.

Пріоритетом у діяльності музею є залучення дітей та молоді до збереження історико-культурної спадщини, до вивчення та дослідження історії рідного краю. Для посилення інтересу вихованців до пошуково-дослідницької роботи в музеї поряд із традиційним етнографічним напрямом було відкрито краєзнавчо-пошуковий. Рада музею, вихованці гуртків «Юні музезнавці», «Театральний», «Дитяче телебачення», «Лідери учнівського самоврядування» ініціювали навчальний проєкт «Із забуття в безсмертя», який передбачав розгортання пошуково-дослідницької краєзнавчої роботи задля вивчення історії нашого міста, яка відома під назвою «Розстріляне відродження». Учасники проєкту мали на меті розповсюдити інформацію про сумну долю представників української інтелігенції. Для реалізації поставленої мети гуртківці провели науково обґрунтовану дослідницьку та пошукову роботу. Вони працювали в архівних фондах Літературного музею Харкова з фото, матеріалами та документами. Діти отримали

багато інформації про мешканців легендарного будинку «Слово», які стали жертвами репресій, тому що гідно обстоювали культуру та честь української нації. Вихованці з натхненням проводили опитування, брали інтерв'ю, знімали відеоролики, встановлювали партнерські зв'язки. Вони вийшли на органи місцевого самоврядування з ініціативою встановлення пам'ятника, проведення міського конкурсу проєктів і включення будинку «Слово» до туристичної мапи міста Харкова. Зібрані документальні матеріали про українських письменників і режисерів стали основою туристичної екскурсії «Розстріляне відродження», яка була розроблена консультативно-лекторською групою музею. Вихованцям вдалося встановити зв'язки з деякими нащадками репресованих діячів української культури, зокрема з М. Пилипенко, котра нині проживає в США. Вона тісно контактує з музейним комплексом Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова. Про проєкт «Із забуття в безсмертя» М. Пилипенко висловила дітям свою щиру подяку за збереження пам'яті про розстріляне покоління, історію будинку «Слово», за створення фільму про ці історичні події та ініціативу встановлення пам'ятного знаку загубленим талантам. Проєкт виборов I місце на конкурсі проєктів школи розвитку «Мер міста», який проводить Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, і отримав Диплом I ступеня Департаменту освіти Харківської міської ради.

За ініціативою ради музею та вихованців створено документальний фільм з елементами ігрового кіно «Дайте мені Слово...» [8]. Фільм демонструвався на харківському телеканалі «Simon». Цей фільм став лауреатом конкурсної програми XII Міжнародного дитячого медіафестивалю «Дитятко».

У 2020 році стаття директора О. І. Кобзєвої та Л. А. Нікітчук, керівника гуртка, «Із забуття в безсмертя», у якій висвітлено підсумки роботи над проєктом, була надрукована в матеріалах V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Спадщина університету: історія, освіта, наука, культура, особистість», що проводилася Харківським національним університетом міського господарства імені О. М. Бекетова.

Для забезпечення дієвої навчально-виховної роботи на базі етнографічного музею працюють гуртки «Юні музеєзнавці» та «Я – патріот», вихованці яких працюють над оновленням і поповненням експозиції музею, персональних виставок, створенням нових експонатів. З вихованців гуртків «Юні музеєзнавці» та «Театральний» створена група екскурсоводів музею. Вони готують тексти індивідуальних оглядових і тематичних екскурсій, здійснюють екскурсійну діяльність.

Діяльність Зразкового етнографічного музею закладу здійснюється за такими основними напрямками:

- науково-дослідницька робота (у структурі МАН, гуртковій роботі та творчій діяльності);
- планово-організаційна робота з активом музею;
- пошукова робота та робота над поповненням експозиційних фондів;
- просвітницька робота (екскурсійно-масова, науково-експозиційна, консультаційно-лекторська);
- організація роботи творчої майстерні зі створення костюмів, елементів одягу, вбрання, прикрас для фольклорних свят на базі гуртків «Бісероплетіння», «Образотворче мистецтво»;

- організація та проведення фольклорних і етнографічних свят.

Музей у закладі є своєрідною творчою лабораторією, де здійснюється апробація різноманітних інноваційних форм роботи з вихованцями, батьками, керівниками гуртків закладу. У системі роботи закладу музейна колекція використовується комплексно: для проведення занять гуртків, організаційно-масової та науково-дослідницької роботи. Музей є центром освітнього процесу. Робота всіх гуртків художньо-естетичного, народознавчого і прикладного профілю здійснюється навколо музею – проведення занять профільних гуртків, лекцій та екскурсій з використанням експозицій музею, поповнення фондів, вивчення народних традицій, використання в масових заходах. Музей містить великий потенціал для особистісного розвитку вихованців, а головне полягає в тому, що використання засобів музейної педагогіки дає змогу пробудити в дітях відчуття приналежності до свого роду, до рідної землі, прагнення долучатися до культури українського народу, його історії, традицій, усвідомлення своєї відповідальності за його збереження, примноження та передачу надбання іншим поколінням. Зміст роботи в музеї дозволяє вихованцям і керівникам гуртків пізнати себе, свою родину, Україну як державу. Робота на базі музею ніколи не зупиняється. Надалі створюються й розширюються фонди музею закладу, проводиться на його базі науково-дослідницька робота, продовжується використання музею в освітньому процесі. Робота на базі музею сприяє національно-патріотичному вихованню всіх учасників освітнього процесу.

Патріотичне виховання є пріоритетним у формуванні у вихованців високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянського обов'язку, найважливіших конституційних обов'язків із захисту інтересів Батьківщини, ґрунтується на засадах родинного виховання, на ідеях і засобах народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що уособлюють вищі зразки виховної мудрості українського народу. Виявлено пряму залежність: чим активніше вихованці включаються до різноманітних форм і видів активно-творчої діяльності в умовах інновацій, реалізації комплексної програми національно-патріотичного виховання, створення нової практики управління цими процесами, тим успішніше формуються їхні переконання щодо важливості й необхідності ціннісного ставлення до Батьківщини, до суспільства, до самих себе, до праці, що підвищує ефективність національно-патріотичного виховання підлітків закладів позашкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах (констатувальний етап дослідження): науково-методичний посібник / авт. кол.; за заг. кер. К. О. Журби. – Черкаси: ЧОПОПП, 2017. – 83 с. <https://lib.iitta.gov.ua/709856/1/>
2. Бех І. Д., Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України. URL: <https://www.ippo.if.ua/predmety/vrobota/media/files/Nacionalna>
3. Лист МОН № 1/6267-22 від 10.06.2022 року «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86625/.
4. <http://cdut-frunzenskiy.edu.kh.ua/>
5. http://cdut-frunzenskiy.edu.kh.ua/asociaciya_dyugo_temp/
6. <https://www.youtube.com/watch?v=vpi8ACQpVOc>.
7. Філіпчук Н. О. Музейна педагогіка і виховання нації. *Молодий вчений*. 2018. №3 (55), березень. С.140 – 141. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719142/1/>
8. https://youtu.be/g0o_Aaafnqk